

Papp István

A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956–1962)

Bevezetés

Ma már széleskörűen elfogadottnak számít az a megállapítás, hogy az 1956-os forradalom leverését követő időszakban berendezkedő hatalom és személy szerint Kádár János egyszerre törekedett a korábbi politikai intézményrendszer helyreállítására és korszerűsítésére. Legalábbis addig a mértékig, ameddig a megváltozott világpolitikai helyzet és 1956 tanulságainak levonása megkövetelte.¹ Nevezhetjük ezt a folyamatot konszolidációnak, restaurációnak, kiigazításnak vagy szanálásnak, lényegi kérdései között mindenképpen kitüntetett helyen szerepelt, hogy mi történjen a Rákosi-korszakból örökölt államvédelem állományával.

Kádárnak a Belügyminisztériumhoz (BM), a politikai rendőrséghez fűződő viszonya igen ellentmondásosan alakult élete folyamán. Ahogyan egy alkalommal maga is megjegyezte, vezetője és foglya egyaránt volt ennek a testületnek, kipróbáltatták vele a vallató és a fogoly szerepét is.² Az 1956-at előtti viselt dolgait tovább tetézte a forradalom napjaiban a Nagy Imre kormányban és a pártvezetésben tanúsított magatartása, ahol ő maga is részesévé vált fontos testületi döntéseknek. A Varsói Szerződésből való kilépést és a semlegesség kinyilvánítását ő is tudomásul vette, vagyis osztozott abban a politikai felelősségben, melyért Nagy Imrét bíróság elé állították.³ Ebből adódóan Kádár számára kettős kihívást jelentett a politikai rendőrség 1956 utáni újjászervezése. Egyrészt határozott és lojális végrehajtó szerve volt szüksége ahhoz, hogy véghez tudja vinni a forradalom résztvevői elleni megtorlás folyamatát. Másrészt vigyáznia kellett arra is, hogy nehogyan túlságosan megerősödjön a testület, nehogyan Kádár balos ellenzékének támogatásával újra öntörvényű szervezetté váljon.

Tanulmányomban az újjászerveződő politikai rendőrség egy 1956 után különösen fontos részlegével, a Vizsgálati Osztály szervezeti változásaival foglalkozom. Ez korábban sem csupán egy volt az államvédelem osztályai között, hanem kiemelt jelentőséggel bírt. A Vizsgálati Osztály természetesen nem csupán függő viszonyban állt bizonyos szervektől, hanem elvileg az államvédelem többi, számozást megtartó osztályával is együtt kellett dolgoznia. Ezek közül mindig is kiemelt szerep jutott a hálózati osztályoknak. Ez a munka természetéből következett, hiszen egy-egy vizsgálati eljárás éppen a titkos adatgyűjtés révén indulhatott el, vagy lehetett a folyamatban lévő ügyeket előre lendíteni.

A politikai rendőrség 1945-ben történt megalakulásától kezdve kulcskérdésnek bizonyult, hogy az őrizetbe vételt követően milyen vallomásokot sikerült a vádlottakból kicsikarni, és ezáltal a politikai vezetés igényeit kiszolgálni. Természetesen a forradalom vérbe fojtását követően átalakult a büntető eljárások jellege, de nem volt egyértelmű, hogy meg nem történt cselekményeket kellett-e valóságosként kezelni, vagy „csak” a megtörténteket kriminalizálni. A valódi tettek értelmezése körül is rendkívül egyenlőtlen párbaj folyt a vádlottak és a hatalom képviselői között.

Tanulmányom nem a Vizsgálati Osztálynak, hanem csupán szervezetének története. Vagyis nem foglalkozom kiemelten azzal a kérdéssel, hogyan felelt meg az állomány a megváltozott politikai igényeknek, megértette-e az 1950-es évek elejének és az 1956 utáni pereknek az értelmezésbeli eltéréseit. Arra sem nyílik módomban, hogy konkrét ügyekben a Vizsgálati Osztály hivatásos beosztottjainak szereplését elemezzem, erre az egyes eljárások során számos kísérlet történt.⁴ Két kérdésre keresem a választ: 1. A Vizsgálati Osztály szervezeti felépítése és ennek változásai mennyiben nyitottak új lapot az Államvédelmi Hatóság, illetve az egyesített Belügyminisztérium struktúrájához képest. 2. A Kádár János számára jelentkező – fent bemutatott kettős kihívás – tetten érhető-e a szervezeti és ezzel együtt járó személyi változásokban.

A Vizsgálati Osztály felépítése 1956 előtt

Természetesen bármiféle összehasonlításnak úgy van értelme, hogy megnézzük, hol helyezkedett el a Vizsgálati Osztály az Államvédelmi Hatóságon belül. A Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Bizottsága 1949. december 24-én hozta meg végső döntését az átalakított ÁVH új szervezeti felépítéséről.⁵ Ez a struktúra a már majdnem teljes mértékben kiépült proletárdiktatúra hatalomgyakorlási módszereihez igazodott és elvileg 1950. január 1-jétől lépett hatályba. A Titkárságból, valamint hét főosztályból álló szervezetben a VI., a Jogi és Börtönügyi volt az, amelyik a központi szervek és a vidéki osztályok által végzett nyílt nyomozásokat felügyelte. Hozzá tartoztak az Államvédelmi Hatóság börtönei, internáló- és munkatáborai, amelyekben a fogva tartottak körében hálózati munkát végeztetett. Azt hogy mikor keresztelték át a főosztályt Vizsgálativá, nem tudjuk teljes bizonyossággal megmondani. Egyetlen forrás szól arról, hogy 1950 márciusában kerítettek sort két osztály összevonásával a Vizsgálati Főosztály megteremtésére.⁶

Annyi tudható még, hogy a Vizsgálati Főosztály két osztályra tagolódott: a jogira (VI/1) és a börtönügyire (VI/2). Ezek közül az előbbi egy idő múlva – feltehetően az egész főosztály elnevezésének módosulását követve – Vizsgálati Osztály név alatt létezett. Fontos változást jelentett, hogy 1951 decemberében újabb osztály született: a VI/6-os számot viselő vidéki vizsgálati osztály, melyet – mint az állambiztonság történetében oly gyakran – alosztályból alakítottak ki, mégpedig a Vizsgálati Osztály VI/1-d jelzés alatt működő, a vidéki államvédelmi osztályok vizsgálati munkáját ellenőrző részlegéből.

Az addigi szerkezetet Péter Gábornak a letartóztatása előtt egy nappal kiadott parancsa változtatta meg.⁷ Ez a főosztályon belül változatlanul hagyta a börtönügyi osztályt (VI/2.), viszont a vizsgálatit (VI/1.) megszüntette, pontosabban alosztályaiból két önálló osztályt kreált: a VI/1.-a és VI/1.-j alosztályokból született meg a kémelhárító, a VI/1.-b és VI/1.-c alosztályokból pedig a belső reakció elhárító vizsgálati osztály. Ezek a VI/3. és a VI/4. szám alatt folytatták tevékenységüket. Összegezve az eddig elmondottakat, 1953 elején, vagyis a klasszikus államvédelmi munka csúcán és egyszerismind végóráiban a VI., vagyis a Vizsgálati Osztály négy általunk ismert részlegre tagolódott: a börtönügyire (VI/2.), melyet ekkor Várkonyi Ferenc áv. őrnagy; a kémelhárító vizsgálatira (VI/3.), amelyet Balácsi Béla ugyancsak áv. őrnagy; a belső reakció elhárító vizsgálatira (VI/4.), amelyet Kapitány István áv. százados és a vidéki vizsgálatira (VI/6.), amelyet Szeifert József áv. százados irányított. Az ő helyettesítését 1952 májusáról Barkóczy Pál áv. főhadnagy látta el, akinek a nevével még találkozni fogunk. A főosztályvezetői székben ekkor Zsidi Gyula áv. ezredes ült.

Az Államvédelmi Hatóság életében Péter Gábor letartóztatásán túl Nagy Imre kormányra kerülése és az ezzel járó, a közélet különböző területein eltérő mértékben és mélységben végbe menő politikai fordulat jelentette az újabb korszakhatárt. A politikai vezetés számvetésre kényszerült és ennek részeként nyilvánvalóan nem lehetett a régi formában és tartalommal fenntartani az ÁVH-t. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének nevezetes, 1953. június 27–28-i ülésén elfogadott határozata⁸ és a kor politikai gyakorlata szerint erre alapozódó kormányprogram a törvényesség helyreállítását is célul tűzte ki. Ennek következtében került sor az addig önálló hatóságként működő ÁVH-nak a Belügyminisztériumba való visszaillesztésére, –ahogy az Kádár János belügyministersége idején is volt – 1953. július 17-én.⁹ Politikai értelemben két kulcsfontosságú feladatot kellett volna teljesítenie a minisztériumba tagolt államvédelemnek: egyrészt át kellett alakítania szervezetét és működését úgy, hogy az egyre inkább öntörvényűen létező szervezet visszatérjen a normál pártellenőrzés keretei közé.¹⁰ Nagyjából oda, ahová 1956-ot, de még inkább 1962-öt követően került. Másrészt közre kellett működniük azoknak a súlyos törvénysértéseknek a feltárásában, amelyeket a politikai vezetés igényei szerint ők maguk követtek el. Az első cél megvalósítását igen megnehezítette, hogy az államvédelem a minisztériumon belül is megőrizte bizonyos mértékű különállását. Sőt mi több Piros László vezetése idején nem csupán a minisztérium vezérkarában, hanem a megyei, sőt mi több a járási rendőrfőkapitányok

körében is elsöprő többsége kerültek az ÁVH-s tisztek. Ennek eredményeként 1956 közepén a valóságban inkább már Államvédelmi Minisztériumról beszélhetünk.¹¹ A második cél megvalósítása eleve illuzórikusnak volt tekinthető az alapvetően változatlan személyi állomány mellett.

Ezek után adódik a kérdés, hogyan hatottak ezek a folyamatok a Vizsgálati Főosztály szervezeti felépítésére. Erről, sőt tágabb értelemben véve a Vizsgálati Főosztálynak az államigazgatás egészén belül elfoglalt helyéről a Belügyminisztérium Kollégiumának 1954. június 22-i ülésére készített összefoglaló jelentés árulkodik.¹² Amúgy a Vizsgálati főosztály 1954. áprilisáig működött számozott részlegként.¹³ Ekkor kiemelték a struktúrából és nem a 15 főosztály valamelyikeként, hanem önálló szervként élt a továbbiakban. Ez a megoldás aláhúzta a vizsgálati munka fontosságát és egyben speciális jellegét, mivel a Vizsgálati Osztály, eltérően az állambiztonság többi szervezeti egységétől, az igazságszolgáltatás rendjébe tagoltan végezte munkáját, a közrendvédelmi ügyekkel foglalkozó rendőrséghez hasonlóan.

A Vizsgálati Főosztályról leválasztották a Börtönügyi osztályt, vagyis a régi VI/2-t, viszont kisebb módosításokkal változatlanul hagyták a még Péter Gábor által 1953 legelején létrehozott szervezetet: vagyis külön kémelhárító,¹⁴ belső reakció elhárító és vidéki vizsgálati osztályokat. Mindez azonban kiegészült új szervezeti egységekkel, melyek közül a Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztályt a rehabilitáció folyamatában való részvétel kényszere hívta életre. Ez az osztály a Belügyminisztérium Ellenőrzési Osztályával és a Legfőbb Ügyészség 1953 szeptemberében megalapított Különleges Ügyek osztályával¹⁵ együttesen a korábbi törvénysértések feltárásával és a rehabilitációk vonatott előkészítésével foglalkozott.¹⁶

Szintén fontos szervezeti újításnak tekinthető, hogy a Vizsgálati Főosztály kebelében felállították a Módszertani Irodát, amely elsősorban a korábbi ügyek összefoglaló értékelésével, elemzésével segítette a vizsgálók munkáját.¹⁷ Persze nem szabad azt gondolni, hogy itt valamiféle politikai értelmezésektől független, a szakmaiság felé mutató kezdeményezésről van szó. Ezt támasztja alá, hogy a Módszertani Iroda 1954 nyaráig a jugoszláv politikai rendőrség, az UDB aknamunkájával és ezzel összefüggésben a jugoszláviai magyar emigráció helyzetével foglalkozott. Mivel ekkor még a jugoszláv kapcsolat magyarországi újjáértékelése előtt vagyunk, teljességgel természetes ennek a szemléletnek a tükröződése. A Módszertani Iroda eredményes működését nehezítette, hogy bár a Vizsgálati Főosztály keretén belül végezte munkáját, nem csak ennek a főosztálynak, hanem szinte minden osztálynak kellett szállítania a napi teendők ellátásában segítő broszúrákat, elemzéseket. Az akadozva működő részleg életében a BM Kollégiuma 1954 novemberében próbált rendet vágni, amikor egy újabb határozatban pontosították az Iroda feladatait.¹⁸

Adminisztrációs szempontból viszont javult a Vizsgálati Főosztály munkája azzal, hogy saját titkárságot és központosított nyilvántartót állítottak fel. A kollégiumi határozat szövegéből kitűnik, hogy az újonnan életre hívott ügyészi szervezettel szorosabb együttműködésre kellett törekedniük a vizsgálatot végző államvédelmi tiszteknek, ez a korábbi évek tapasztalataiból okulva nyilvánvalóan a szervezet rövidebb pórázon tartását szolgálta.

Bizonyos mértékig ugyancsak a megváltozott politikai légkörrel függ össze, hogy enyhült a megyei államvédelmi osztályokra a központ „mindent szemmel tartani akaró” nyomása, így valamivel nagyobb önállóságot kaptak a vidéken dolgozó vizsgálók is. Ennek következtében a VI/6-os számot viselő Vidéki vizsgálati osztályt Felügyeleti Osztály elnevezéssel szervezték újjá.

Bár a jelentés szövegében csupán egyetlen mondatl utalnak a Vizsgálati Főosztályon dolgozó szovjet tanácsadók személyére, de ez aligha tükrözi a forrásokban kifejeződnél jóval fontosabb szerepüket. Úgy vélem ez szervezettörténeti szempontból is kihívás, hiszen amíg az eddigiekben nyerhettünk valamilyen benyomást a Vizsgálati Főosztállyal alá-, fölé- vagy éppen mellérendeltségi viszonyban lévő politikai testületekről, igazságügyi szervekről vagy államvédelmi részlegekről, addig ugyanez a szovjet tanácsadók esetén sajnos teljes mértékben hiányzik. Vagy éppen találgatásokon alapul. Vagyis ezzel a meg sem becsülhető mértékű torzítással együtt térképezhető fel az államvédelem vizsgálati főosztályának 1950 és 1956 közötti szervezeti felépítése.

Az 1954-ben kialakított struktúrát a következő esztendőben tovább finomították. A leglényegesebb változtatásnak az tekinthető, hogy többszöri nekibuzdulást követően nem csupán sürgették, hanem meg is valósították a kémelhárító vizsgálati osztály átalakítását, – a korabeli iratokban gyakran szereplő frázissal élve – megerősítését. Sajnos a szűkszavú forrás¹⁹ csak arról tudósít, hogy vonalak²⁰ szerint tagolták az osztályt, azt azonban, hogy milyen alosztályokat alakítottak ki, nem ismerjük. Ugyancsak 1955-ben került sor hivatalosan a szabotázselhárító vizsgálati osztály felállítására, amelynek feladatairól és tényleges működéséről szinte semmilyen információval nem rendelkezünk. Októberben tovább bővült a Vizsgálati Főosztály, mivel hozzá csatolták az ún. Operációs alosztályt. Ennek munkatársai a letartóztatásokat és a házkutatásokat végezték, valamint adatellenőrző és nyomozati feladatokat is végrehajtottak.²¹

Az 1953 nyarán fogcsikorgatva elinduló rehabilitációs folyamat eredményei lassacskán kezdtek megmutatkozni az ÁVH szervezeti rendszerében is. Mégis újabb három év telt el, mire 1956 első felében létrehozta egy jogi ellenőrző csoportot, melynek feladata „a realizálásra²² szánt ügyek véleményezése, az ügyek befejezésekor a bizonyítottság, az eljárási szabályok ellenőrzése.”²³ Vagyis hosszú idő elteltével immár a vizsgálati eljárás jogszerűsége is követelménnyé vált és ez a tény, bár a gyakorlati megvalósulását nem tudjuk megítélni, önmagában is az öntörvényű vizsgálati eljárások korlátját jelentette.

1956 októberében a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya tíz szervezeti egységre tagolódott: öt osztályra (kémelhárító vizsgálati, belső reakció elhárító vizsgálati, felügyeleti, szabotázselhárító és különleges ügyeket vizsgáló), egy alosztályra (operációs), a Módszertani Irodára, a központosított nyilvántartóra, a jogi ellenőrző csoportra és a főosztálytitkárságra. Ez a struktúra jelentette végső soron azt a kiindulási alapot, amelyhez képest a forradalom leverését követően a vizsgálati munkát végző szervezeti egységet újjászervezték. Természetesen ez az államvédelem központi szervezetén belüli tagolódást jelentette, mindez kiegészült az egyes megyékben működő vizsgálati osztályokkal. A szervezeti átalakulásból értelemszerűen következő személyi változásokról annyit tudunk, hogy a Vizsgálati Főosztály vezetői tisztét 1953 júliusában Zsidi Gyulától az addig a kémelhárító osztályt vezető Balácsi Béla, majd 1955 augusztusában Szalma József áv. őrnagy vette át.²⁴

A vizsgálati munka szervezeti megújítása: 1956–1958

Az 1956-os forradalom egyértelmű választóvonal a hazai politikai rendőrség történetében. Bár ez a kortársak számára nem tűnt feltétlenül ennyire magától értetődőnek és az ÁVH feloszlásának szándéka, amit Nagy Imre még október 28-i rádióbeszédében megfogalmazott, csak lassú folyamat eredményeként és részben vált valósággá. Az Államvédelmi Hatóság megszűnéséről és immár a rendőrségen belül működő politikai ügyekben eljáró szervezet létrejöttéről két jogszabályból értesülhetünk.²⁵ A Kádár-kormányzat nevében Münnich Ferenc, mint miniszterelnökhelyettes és a fegyveres erők minisztere adta ki 5003/1956. (XI.7.) sz. rendeletét, amely az államvédelmi szervek visszaállítását tiltotta meg. Ezt a szöveget azonban nem hozták nyilvánosságra, ezért vált szükségessé a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet módosítása, amely arról intézkedett, hogy az államvédelem megszűnése miatt a Belügyminisztériumon belül kell felállítani a politikai nyomozó szerveket. Természetesen kimutatható valamiféle folytonosság a politikai rendőrség történetében, még a forradalmi napok alatt is. A szervezet igen közel kerülhetett a teljes felbomlás állapothoz október 30-át követően, de ez végül mégsem következett be. A november 4-i szovjet bevonulás után viszonylag hamar sikerült újraindítani a munkát, bár nem biztos, hogy a forrásokban szereplő november 8-i dátum nem a kormányrendeletre igazodott-e. Mindenesetre kevésbé valószínű, hogy a visszaállítás tilalmáról határozó jogszabályt követően már másnap elkezdődött volna a politikai rendőrség szervezetének újjáépítése. Bár két forrásban is erről olvashatunk,²⁶ a politikai rendőrségi napi rendszerességgel inkább csak november közepén kezd(het)te el a munkáját.²⁷ Tömpe István, mint a politikai rendőrség munkáját felügyelő

belügyminiszter-helyettes 1956. december 1-jén nevezte ki Szalma Józsefet rendőr őrnaggyá és egyben a Vizsgáló Osztály vezetőjévé, valamint 67 főt az osztály munkatársává.²⁸

1957 tavaszán a Politikai Nyomozó Főosztályon belül²⁹ a Vizsgáló Osztály a forradalom előttihez képest több ponton módosult struktúrával szerveződött újjá.³⁰ Először is a Vizsgáló Főosztály elnevezése Vizsgáló Osztályra egyszerűsödött. A szabotázs-elhárítás külön osztállyá szerveződött, a Módszertani Iroda önállóvá vált és a központi nyilvántartó beolvadt az operatív nyilvántartásba. Megszűnt a különleges ügyeket vizsgáló osztály, a koncepciók perekben elítéltek rehabilitálása jó időre lekerült a politikai élet napirendjéről. Új elemként felállt a tájékoztató és a börtön-elhárítási alosztály, valamint a házifogda. A titkárság, a kémelhárító, a belső reakció elhárító és a felügyeleti alosztály, az operációs és a jogügyi csoport az új felállásban is létezett. A szervezeti felépítésről tudósító előbbi jelentésben olvashatjuk a Vizsgáló Osztály feladatkörének részletes meghatározását is, amely változatlan maradt az 1962-es átalakításig: „A Vizsgáló Osztály feladata a vizsgálatok lefolytatása a kémek, diverzánsok, terroristák, szabotőrök, kártevők, tiltott határátlépést elkövetők és megkísérlők, valamint a Magyar Népköztársaság egyéb ellenségei ellen. Ezen felül a vizsgálati munka országos viszonylatban való ellenőrzése, a vizsgálati fogdák feletti felügyelet és a börtönelhárítás országos viszonylatban való megszervezése.”

Természetesen a Vizsgáló Osztály helyzete is csak akkor vált véglegessé, amikor megszületett a hosszú távra szóló politikai döntés a politikai rendőrség egészének szervezeti felépítéséről. Mindez az 1957. május 3-án kiadott 12. számú belügyminiszteri parancsban öltött testet, amely május 6-ával 15 osztályt állított fel a Politikai Nyomozó Főosztály kebelén belül.³¹ A Vizsgáló Osztály ettől fogva II/8. jelzéssel végezte munkáját, az egyes alosztályait a-tól h-ig különböztették meg: II/8-a: kémelhárító vizsgálati alosztály; II/8-b: belső reakció elhárító vizsgálati alosztály; II/8-c: szabotázs-elhárító vizsgálati alosztály; II/8-d: felügyeleti vizsgálati alosztály; II/8-e: értékelő-tájékoztató alosztály;³² II/8-f: jogügyi alosztály; II/8-g: börtön-elhárítási operatív alosztály; II/8-h: nyomozó (operációs) alosztály. Ezeken kívül létezett a titkárság és a házifogda.³³

Nagyon töredékes forrásaink vannak arról, hogy 1957–58-ban a Vizsgáló Osztályon két különrészt is létezett. Az egyik a legjelentősebb csoportos polgári és katonai ügyeket, a másik pedig 1051 fő közbiztonsági őrizetes ügyét vizsgálta.³⁴ Az iratokban a Vizsgáló Osztály a Nagy Imre és társai elleni eljárás során felállított különrészelegről esik szó. Több elszámolás is fennmaradt 1958 első hónapjaiból, amely a különrészt munkája során keletkezett költségeket tételesen felsorolta.³⁵ Annyit biztosan állíthatok, hogy a különrészt munkatársait a politikai rendőrség különböző osztályairól gyűjtötték egybe és a vizsgálati munka előrehaladtával folyamatosan visszavezényelték őket eredeti állomáshelyükre. 1958 februárjában még 31 fő, két hónappal később pedig már csak 15 fő dolgozott ennél a különrésztelnél.³⁶ A Vizsgáló Osztály szoros munkakapcsolatban állt a hálózati munkát végző, magyarán az ügynököket foglalkoztató osztályokkal, hiszen ez jelentette az információk begyűjtésének egyik legfontosabb módját.

Szervezeti értelemben a II/8-as osztály természetesen az Országos Rendőr-főkapitányság, 1957 májusától pedig a BM II., Politikai Nyomozó Főosztálya alárendeltségében működött. A törvényességi felügyeletet a Legfőbb Ügyészség politikai osztálya látta el. E szerv részére meg kellett küldeni a vizsgálati szervek számára kiadott főosztályvezetői parancsokat.³⁷ A Vizsgáló Osztály feletti politikai felügyeletet, különösen a kiemelt jelentőségű perekben, elsősorban az 1958-ig tartó időszakban az MSZMP vezetői testületei által létrehozott operatív bizottság gyakorolta, amely Biszku Béla belügyminiszterből, Nezvál Ferenc igazságügy-miniszterből, Szénási Géza legfőbb ügyészből és Domokos Józsefből, a Legfelsőbb Bíróság elnökéből állt. A bizottság Szalma József tájékoztatása alapján számos esetben napi szinten intézkedett arról hogyan történjenek a kihallgatások egyes ügyekben.³⁸

Az eddigieken túl újból utalnom kell arra, hogy a szovjet tanácsadók szerepe és jelentősége kulcstényezőnek tekinthető a Vizsgáló Osztály valós szervezeti-felügyeleti viszonyainak ábrázolásakor. 1956. november 4-ét követően a szovjetek hathatós

támogatásával, aligha erős a szó, hogy irányításával indult meg a politikai rendőrség újjászervezése.³⁹ A Moszkvából érkezettek belügyi szakértők szerepéről jobbra hallgatnak a magyar források, mindenesetre igen sokatmondó az a tény, hogy 1956. november 15-én 13, 1956. december 1-jén pedig további 3 főt neveztek ki tolmácsnak a Vizsgálati Osztály állományába.⁴⁰ A tolmácsok száma a szovjetek fokozatos háttérbe húzódásával párhuzamosan csökkent. Egy 1958 utolsó napjaiban keletkezett dokumentum arról tájékoztat, hogy „A II/8. Osztálynál a jövőben függetlenített tanácsadó elvtárs nem lesz, így a jelenleg rendszeresített 3 fordítóból 2 fő feleslegessé válik.”⁴¹

Nézzük meg kiből állt az osztály vezetői állománya 1957 májusában, a hivatalos megalakuláskor. Az előzetesen feltett kérdésem az volt, hogy az egykori államvédelmi tisztek milyen mértékben kaptak helyet a politikai rendőrség e kitüntetett részlegében. Az osztályvezetői tiszteket betöltő Szalma József régi államvédelmi tisztnek számított,⁴² aki 1947-től dolgozott az Államvédelmi Osztály majd Hatóság kötelékében, egy éves moszkvai operatív iskolai képzéssel megszakítva. Szalma még 1953 januárjában került főosztályvezető-helyettesnek az akkori Vizsgálati Főosztályra. Némi kitérőt követően 1955 augusztusában már a vezetői székbe tért vissza és átvészelte a forradalom heteit. Szalma tökéletesen alkalmasnak bizonyult a megtorlással együtt járó vizsgálati munka operatív irányítására. Ennek alátámasztására elég két, tőle származó idézet egy 1957-ben tartott alosztályvezetői értekezlet anyagából. A törvényesség betartása kapcsán úgy vélte Szalma, hogy „Meg lehet nyugodtan mondani azt, hogy a törvényesség kérdése elvi alapon nyugvó kérdés. Mi úgy csináltuk ezt, ahogy mondták és ahogy kellett. Nem mondom, nekem is lett volna kedvem megverni néhány embert, de nem tettem.” Majd az előzetes letartóztatásban lévőekkel kapcsolatos bánásmódról így fogalmazott: „Egyik-másik őrizetesnél meg lehet adni a kedvezményt, ami megilleti, de van olyan őrizetes, aki a vizet sem érdemli meg.”⁴³

Osztályvezető-helyettesként Béres Andor őrnagy állt a II/8-as osztályon Szalma József mögött. Ő szintén tekintélyes államvédelmi múlttal rendelkezett, még 1947-ben került az ÁVO-hoz és 1954-től a Vizsgálati Főosztály felügyeleti osztályának munkáját irányította.⁴⁴ Vagyis szintén vezető beosztásban élte meg az 1956-os forradalom kitörését. Hivatalosan 1957. május 31-én kapta meg osztályvezető-helyettesi kinevezését.⁴⁵ Béres nem egyedül töltötte be az osztályvezető-helyettesi posztot, mivel hivatalosan két függetlenített osztályvezető-helyettesi státusz létezett. Bár több alkalommal is javasolták, hogy szűnjön meg az önálló osztályvezető-helyettesi beosztás, de a kettő státusz közül legalább az egyik, és valamelyik alosztályvezető lássa el ezeket a feladatokat, ez az elgondolás nem vált valósággá.⁴⁶ Bár többen is betöltöttek osztályvezető-helyettesi tiszteket Béres Andor mellett, mégis ő volt az, aki megszilárdította helyét a második ember pozíciójában. A folyamatosságot képviselve 1962. augusztus 1-jén történt nyugdíjazásáig töltötte be a II/8-as osztály osztályvezető-helyettesi tisztségét.⁴⁷

A II/8-a, vagyis a kémelhárító alosztály élén szintén megőrizték a kontinuitást Barkóczi Pál őrnagy személyében.⁴⁸ Ő az előző két vezetőhöz képest valamivel később, 1950-ben került az Államvédelmi Hatósághoz. 1956. augusztusában nevezték ki a Vizsgálati Főosztály kémelhárító osztálya helyettes vezetőjének. 1957. januárjában egyet előre lépett és ettől fogva ő irányította a kémelhárító alosztály ténykedését. Pozícióját Béres Andorhoz hasonlóan a Politikai Nyomozó Főosztály megszüntetéséig megtartotta, 1962. augusztus 15-én vonult nyugállományba. Bár nem nevezték ki hivatalosan, de 1958 decemberéig a gyakorlatban ő töltötte be az egyik osztályvezető-helyettesi posztot is.⁴⁹

A II/8-b, a belső reakció elhárító vizsgálati alosztály élén nem történt változás a forradalmat megelőző időkhöz képest. A Vizsgálati Osztály vezetői közül a leghosszabb államvédelmi szolgálati idővel bíró Gerő Tamás őrnagy, – aki 1945-ben a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán lépett be a politikai rendőrség állományába – már 1953 augusztusától ezt a területet felügyelte. A szervezeti átszervezés miatt most nem osztályvezetői, hanem alosztályvezetői beosztásban dolgozott. Ő viszont 1959. december 1-jével leszerelt.⁵⁰

A szabotázs-elhárító vizsgálati alosztály, a II/8-c élére ugyancsak a korábbi vezető került. Halustyik Mihály századost a közigazgatás területéről helyezték 1950-ben az Államvédelmi Hatósághoz, és itt először 1953–54-ben, majd 1955 szeptemberétől vezette a szabotázselhárító vizsgálati osztályt. Az alosztállyá átalakult részleget már 1956 novemberétől ő irányította, egészen 1960 októberéig, amikor is a II/8-b, vagyis a belső reakció osztály élére nevezték ki, immár őrnagyi rangban.⁵¹

A II/8-d, a vidéki vizsgálati osztályok felügyeletét ellátó alosztály élére 1957 márciusában Mérő Károly rendőr őrnagy került, pontosabban szólva folytatta azt az osztályvezetői munkát, amit már 1956 júniusában ugyanezen az osztályon elkezdett. Ő Gerő Tamáshoz hasonlóan 1945-ben csatlakozott a politikai rendőrséghez, tehát megbízható államvédelmis kádernek tekinthető. A felügyeleti alosztály munkáját egészen 1958 decemberéig vezette, amikor Szalma József távozását követően osztályvezető-helyettesi megbízást kapott.⁵²

A II/8-e jelzéssel ellátott, értékelő és tájékoztató alosztály vezetését szintén ugyanaz a személy látta el, mint a forradalom kitörését megelőzően: Temesi Gábor százados. Ő 1949-ben csatlakozott az Államvédelmi Hatóság testületéhez és 1955-ben kapott megbízást az osztály vezetésére.⁵³ 1958. szeptember 19-én nem csupán leváltották beosztásából, hanem az ellene erkölcsi vétség miatt indított eljárás következményeként századosi rangfokozatát is elvesztette.⁵⁴

Az igen kényes területnek számító jogügyi alosztály, vagyis a II/8-f vezetését, amelynek őrködnie kellett a vizsgálati eljárások törvényes volta felett, Barna Péter kapta. Ő 1951-től dolgozott jogügyi szakértőként az ÁVH Vizsgálati Főosztályán, vagyis szintén a folytonosságot testesítette meg, még ha nem is közvetlen vezetői beosztásban. 1959. október 30-áig maradt a testületnél, amikor a BM Akadémia büntetőjogi tanszékének vezetésével bízták meg.⁵⁵

A börtönelhárítással foglalkozó operatív alosztály élére 1957. március 25-én nevezték ki Bodó Mihály főhadnagyot. Rajta kívül 21 főt helyezték át a Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokságának állományából a Vizsgálati Osztályhoz.⁵⁶ Bodó azonban átmeneti szereplőnek bizonyult, mivel 1957. szeptember 1-jével Potecz Sándor őrnagy váltotta őt az alosztályvezetői székben.⁵⁷ Bodó hamarosan teljes mértékben kegyvesztetté vált, 1958. február 20-án a Vizsgálati Osztály állományából a BRFK Politikai Nyomozó Osztályának XVIII. kerületi alosztályához helyezték át, főoperatív beosztottnak.⁵⁸ Bár az általam vizsgált időmetszethez képest néhány hónappal később lépett hivatalba, mégis érdemes Potecz személyével foglalkoznunk, aki szintén az államvédelem tapasztalt kádere volt. 1950 májusától 1951 márciusáig a kistarcsai internáló tábor parancsnoki tisztét töltötte be. 1953. szeptemberétől az egyesített Belügyminisztérium Budapesti Főosztályán látott el osztályvezetői teendőket. Bár ő nem képviselhette a jogfolytonosságot, de ugyancsak a régi államvédelmi gárdához tartozott. Alosztályvezetői tisztét mindvégig szilárdan megőrizte, 1962. június 1-jén történt nyugállományba helyezéséig.⁵⁹

A II/8-g alosztály végezte minden, politikailag kényesnek számító intézményben – ahol politikai foglyokat őriztek – az operatív elhárító munkát, vagyis az ügynöki hálózat működtetését. Felügyelete alá tartozott a Budapesti Országos Börtön, ismertebb nevén a Gyűjtőfogház, a Váci és a Márianosztrai Országos Börtön, a Budapesti Központi Rabkórház, valamint a Kistarcsai és a Tököli Internálótábor.⁶⁰

A II/8-h alosztály esetében, amely nyomozó vagy operációs alosztály néven is szerepel a forrásokban, sajnos nem sikerült megállapítanom az alosztályvezető személyét. Egy 1957. novemberéből származó állományparancs arról tanúskodik, hogy Csete József őrnagyot alezredessé léptették elő.⁶¹ Az iratból nem derül, hogy már korábban alosztályvezető volt-e, vagy az előléptetéssel egy időben nevezték ki. Mivel személyi fegyver nem maradt fenn, így erre a kérdésre nem tudok megnyugtató választ adni.

Ha rövid összefoglalást készítünk, akkor a következő megállapítást tehetem a Vizsgálati Osztály 1957-ben hivatalban lévő vezetőiről. Egy alosztályvezető személyét nem sikerült megállapítani, a maradék 9 közül 8-nak a karrierje ismert. Ők mind a nyolcan legkésőbb 1951-től az Államvédelmi Hatóság kötelékében szolgáltak, heten vezető beosztásban, ráadásul öten ugyanazon a területen, mint amelyet 1957-ben is a

kezükre bíztak. Ennél ékeesebb bizonyítéka az államvédelem középvezetői káderállományának túlélésére aligha kell. Teljes mértékben jogos Szalma József megállapítása, amellyel az 1957 tavaszi szervezeti átalakítást véleményezte: „A belső átszervezés során a vezetésbe tapasztaltabb elvtársakat állítottunk és lényegében kialakítottuk a jelenlegi szervezeti formákat.”⁶²

A Vizsgáló Osztály szakszerű, racionális működésének megteremtése állandóan visszatérő probléma volt. Ezek a kérdések leginkább a féléves és az éves munkatervekben ragadhatók meg. Ezek nem teljesen alkalmasak arra, hogy a bekövetkezett változásokról tudósítsanak, arról viszont árulkodnak, hogy milyen működési zavarok támadtak a II/8. területén. Az első fennmaradt munkaterv,⁶³ – amely 1957 második félévére vonatkozott –, alapján az osztály vezetésének létszámgondokkal kellett szembenéznie. Elsősorban a börtönelhárítás és a házfogda állományát kívánták feltölteni. Emellett figyelemre méltó, hogy a jogi alosztály feladatul kapta, hogy kéthavonta tájékoztassa az állományt a legújabb jogszabályokról. Úgy vélem jelen esetben nem is annyira a munkaterv konkrét tartalma az érdekes, hanem önmagában megszületésének ténye. Ez ugyanis arról árulkodik, hogy az 1956 novemberét követő hónapok hullámváza után 1957 nyarára nagyjából megszilárdult az osztály szervezete és ez lehetőséget adott több hónapra szóló feladatok kidolgozására.

Az 1958-as esztendő első felére megfogalmazott célkitűzésekben⁶⁴ a korábbi szólamszerű kijelentésekhez képest hangsúlyosabban fogalmazódott meg a vizsgáló munka törvényes menetének biztosítása. Így például a hálózati osztályoktól kapott ügyeket minden esetben véleményeznie kellett a jogi alosztálynak, hogy elegendő-e a bizonyítékok az eljárás megindításához. Ugyancsak a jogi alosztálynak kellett a tájékoztató alosztállyal karöltve három hónaponként vizsgáló tájékoztatót készítenie. Ebben meg kellett magyarázniuk egységes szempontok szerint a vizsgálatra vonatkozó jogszabályokat és utasításokat.

A megalakulást követő másfél esztendő tapasztalatainak első összegzésére az 1958. augusztus 4-én tartott osztályértekezlet nyújtott alkalmat. Az ülés fontosságáról árulkodott, hogy azon személyesen vett részt Biszku Béla belügyminiszter. Az összejövetelen Szalma József osztályvezető javaslatot tett az alosztályok feladatainak újragondolására. Úgy vélte, érdemes lenne megváltoztatni a megyei és a központi vizsgáló osztályok és alosztályok viszonyát is. Addig a Felügyeleti Alosztály mindenféle megyei vizsgáló ügyben véleményt mondott. Ezután viszont az egyes szakalosztályoknak kellene felelnie a profiljuknak megfelelő (kérelmelt, belső reakció- vagy szabotázs-elhárítási) ügyekben a segítségnyújtásért, érvelt Szalma. A Felügyeleti Alosztály viszont inkább általános szakmai-módszertani tapasztalatok átadásával foglalkozna.⁶⁵

A Vizsgáló Osztály szervezeti leépülése: 1958–1962

A fent ismertetett feladatok megvalósításáért azonban hamarosan már egy részben kicserélődött osztályvezetés felelt. 1958. december 1-jével ugyanis a megtorlás folyamatában hűségesen helytálló Szalma Józsefet leváltották, a hivatalos indoklás szerint „sorozatos botrányos magatartásáért.”⁶⁶ A felmentést az MSZMP Központi Bizottsága számára készített jelentésében Biszku Béla azzal indokolta, hogy az osztályvezető erkölcsileg nem megengedhető viszonyba keveredett a titkárnőjével és több alkalommal ittas állapotban verekedett.⁶⁷ Bár nincs rá írásos forrásom, aligha tűnik erőltetett feltételezésnek, hogy Szalma József erkölcsi megingásai már korábban ismertek lehettek a politikai vezetés előtt. Mindenesetre érdekes az időbeli egybeesés a legfontosabb 56-os perek lezárulása és a Vizsgáló Osztály vezetőjének eltávolítása között.⁶⁸ Egyébként ekkor már Szalma hivatali elődje, az ÁVH 1953 előtti bűneiben jóval nagyobb szerepet játszott Balázsi Béla alezredes sem volt már a testületnél. Őt feltűnés nélkül, 1957. október 1-jével bocsátották el a II/8-as osztály kötelékéből.⁶⁹

Szalma helyére – az eddigi gyakorlattal szemben nem valamelyik helyettesét, sőt nem is a politikai rendőrség valamelyik vezetőjét – hanem egy kívülről jött embert, Korom Mihályt nevezték ki, alezredesi rangban.⁷⁰ Ő a pártapparátusból érkezett, s bár

korábbi feladatai közé tartozott a politikai rendőrség munkájának figyelemmel kísérése, de mégis külsős embernek számított. A Vizsgálati Osztály vezetői közül a későbbiekben ő futotta be a legnagyobb karriert, hiszen 12 évet töltött az igazságügy miniszteri bársonyszékben, 1980-tól 1985-ig pedig a Politikai Bizottság tagja volt.⁷¹ Bár megingás nélkül tovább vitte a folyamatban lévő 56-os vizsgálati ügyeket, személyének kiválasztása mégis valamiféle óvatos cezúrának tekinthető: a pártellenőrzés erősítését jelentette.

Korom érkezésével egy időben az addig a Felügyeleti Osztályt irányító Mérő Károlyt osztályvezető-helyettesévé nevezték ki, Béres Andor mellé. Mérő helyét a Szovjetunióból nemrég hazatért, ott operatív iskolai tanulmányokat folytató Szabó Lajos foglalta el.⁷² Szabó 1951-ben kezdte szolgálatát az Államvédelmi Hatóság vizsgálati főosztályán, később az egyesített Belügyminisztériumban a kémelhárító, illetve a felügyeleti osztály munkáját is irányította. Vagyis Korom érkezése csupán nagyon apró rést ütött a személyi folytonosság szilárd épületén. Mindenesetre Szalma József sem vált teljes mértékben kegyvesztetté, igaz a központi állománytól messze került: 1958. december 12-én a Hajdú-Bihar Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya helyettes vezetőjének nevezték ki.⁷³

Az új osztályvezető, Korom Mihály és egyben a II/8-as Osztály munkatársai számára a vezetőváltás után néhány héttel, 1958. december 19-én kiadott, 34. számú belügyminiszteri parancs szabta meg a további teendőket.⁷⁴ Ennek legfontosabb megállapítása az alábbi kijelentés volt: A II/8. Osztály állománya „Az ellenforradalom fegyveres leverése után azonnal megkezdte és lényegében 2 év alatt befejezte az ellenforradalmi ügyek vizsgálatát.” Ebből adódóan – még ha voltak is folyamatban lévő 56-os vizsgálati ügyek – az osztály életében új szakaszt kezdődött. Szervezettörténeti szempontból a 34. számú parancs nem hozott változásokat. Három elemét mégis fontosnak tartom kiemelni. Először is – Szalma József esetére való nyilvánvaló utalásként – elrendelték a személyi állomány erkölcsi és fegyelmi helyzetének javítását. Emellett kötelezővé tették a vizsgálati munka felgyorsítását, a jogszabályban rögzített két hónapos időtartam alatti befejezését. Ebből az igényből következően a vizsgálati munkát szakszerűbbé és színvonalasabbá kellett tenni.

A belügyminiszteri parancs követelményeinek a gyakorlatba való átültetése Korom Mihályra várt. Ő egy néhány héttel későbbi összefoglaló jelentésében javasolta, hogy a megyei vizsgálati szervek szakmai irányítás és ellenőrzés tekintetében a II/8. Osztályhoz, az állományt nézve viszont a megyei rendőrfőkapitányságok politikai nyomozó osztályaihoz tartozzanak. Korom ezeken túl kezdeményezte, hogy a Vizsgálati Osztályon egy technikai csoportot hozzanak létre a fogdatechnika fejlesztésére.⁷⁵ Két nappal később pedig az 1959. év első felére vonatkozó munkatervben elrendelte, hogy a vizsgálatok elhúzódnásának megakadályozásáért kivétel nélkül minden ügyet a jogi alosztálynak kell véleményeznie, még a realizálást megelőzően. Majd azt is előírta, hogy a jogi alosztály előzetes véleménye nélkül senki sem lehet letartóztatni.⁷⁶

A II/8. Osztály szervezeti felépítésében is apróbb változásokra került sor a vezetőváltást követően. Újból előkerült az osztályvezető-helyettesek ügye, amely már régóta vajúdo probléma volt. Két függetlenített státuszt létesítettek, amelyeket a gyakorlatban már be is töltött Béres Andor és Mérő Károly. A korábban osztályvezető-helyettesi feladatokkal is bajlódó Barkóczy Pál így kizárólag a II/8-a alosztály vezetésére összpontosíthatott. A II/8-a és II/8-c alosztályokon pedig megszüntettek egy-egy alosztályvezető-helyettesi státuszt az alosztályok létszámának csökkenése miatt.⁷⁷ 1959. februárjában pedig döntés született a II/8-h, vagyis a nyomozó alosztály megszüntetéséről és tagjainak az II/8-a, b, c alosztályokhoz történő beosztásáról. A II/8-h jelzést a házifogda kapta meg, így az eddigi házifogda-parancsnok alosztályvezetői munkakörbe került.⁷⁸ Szintén a 34. számú belügyminiszteri parancsban megfogalmazott szakszerűbb munkavégzéssel függött össze, hogy 1960 első felében a Vizsgálati Osztályon létrehozták a módszertani bizottságot. Ennek feladata az állomány szakmai képzésének megszervezése, a helyes vizsgálati módszerek általánosítása volt. Ők szerkesztették az osztály belső folyóirataként negyedévente megjelenő Vizsgálati Tájékoztatót.⁷⁹

Úgy tűnik, hogy a Vizsgálati Osztály lassacskán kezdte levonni az 1956-os nagy politikai perek lezárulásából következő tanulságokat. A rohammunka, a politikai igények minél gyorsabb kiszolgálásának végeztével, a kádári konszolidáció folyamatának erősödésével a II/8-nak is több ideje és energiája maradt a vizsgálati munka finomhangolásának elvégzésére. Az első lépéseket Korom Mihály tette meg, aki némiképp talán váratlanul a II/8-as Osztály éléről a Határőrség Országos Parancsnokságának vezetői székébe ült át 1960 augusztusában. Ezt a váltást nem tekinthetjük olyan gondosan kimunkáltnak, mint Szalma eltávolítását, hiszen a Korom Mihály utódjaként kiválasztott Mérő Károlyt csupán 1960 legvégén nevezték ki ideiglenesen, augusztus 27-i visszamenőleges hatállyal.⁸⁰ Személyét már kezdettől fogva szükségmegoldásnak tekintették személyét, az állományparancsokban nincs nyoma a kinevezés véglegesítésének.

Az 1960-as esztendő fontos politikai eseményei, így az április 1-jei részleges amnesztia, valamint az internáló táborok június 30-ával történt feloszlata termétszerűleg szükségessé tette a II/8-g, vagyis a börtönelhárító operatív alosztály átszervezését és létszámának csökkentését. Mivel a Váci Országos Börtönből a még ott maradt rabokat átszállították a Gyűjtőfogházba, és megszűnt a Tököli Internálótábor, ezek az intézmények kikerültek a II/8-g alosztály fennhatósága alól.⁸¹ Ugyancsak a lanyhuló ügyforgalom következménye volt, hogy 1961 tavaszán összevonták a II/8-as Osztály b és c alosztályát. A szabotázs ügyek kis száma miatt a c alosztályt beolvasztották a hasonló jellegű ügyekkel foglalkozó b-be. A c alosztály ezzel megszűnt, az ott dolgozókat átsorolták a b alosztály állományába, vagyis az átszervezés ezúttal nem járt együtt elbocsátásokkal.⁸²

Ezek az átszervezési folyamatok a Vizsgálati Osztály feladatainak és létszámának állandó csökkenésével, az osztály hatókörének zsugorodásával jártak együtt. Úgy tűnik, hogy 1961–1962 fordulóján megkezdődött a nem csupán a politikai rendőrség, hanem a Vizsgálati Osztály szervezetének is egy jelentősebb strukturális és személyi változásra való felkészítése. Tovább folytatódott a II/8. szervezeti leépülése: 1961 végén megszűnt a megyei vizsgálati szerveket ellenőrző felügyeleti alosztály (II/8-d), és feladatait az a, b, d és f szakosztályok vették át.⁸³ Egy 1962 márciusában született belügyminiszter-helyettesi parancs⁸⁴ viszont új alosztály létrehozását rendelte el a II/8-as Osztály keretén belül, melynek a hadsereg tagjai által elkövetett politikai bűncselekményeket kellett volna kivizsgálnia. Ezt a feladatot eddig a II/1-c alosztály látta el, amelyet április 1-jei hatállyal szüntettek meg. Azonban sem a Vizsgálati Osztály működési irataiban, sem a személyi állományra vonatkozó parancsokban nem találtam arra utaló nyomot, hogy ez az új osztály ténylegesen felállt volna.

Ebben az időszakban már sokkal inkább az augusztusban bekövetkező nagy átalakítás előkészítése folyt. Ennek előzményeként 1962. február 1-jével Köteles István vette át Mérő Károlytól a II/8. osztályvezetői tisztségét.⁸⁵ Köteles még „távolabbról” érkezett a Vizsgálati Osztály élére, mint Korom Mihály: 1952-től az MDP, majd az MSZMP Központi Vezetőségének, illetve Bizottságának agitációs és propaganda osztályán dolgozott.⁸⁶ Mérő még osztályvezető-helyettesként sem maradhatott meg, mivel helyére – másodállásban – Barna Pétert nevezték ki.⁸⁷ Alosztályvezetői szinten az utolsó váltásra 1962. június 1-jével került sor: a csaknem mindvégig hivatalban lévő Potecz Sándort Hermann István váltotta a II/8-g alosztály élén.⁸⁸ Ő vidéki rendőrként kezdte pályafutását még 1946-ban, később 1954-től 1959-ig a Belügyminisztérium Titkárságának ellenőrzési Osztályán dolgozott, innét helyezték az egyházi ügyekkel foglalkozó II/5-c alosztályra. 1961-től szolgált a börtönelhárító vizsgálati alosztály kötelékében.

Az osztály vezető beosztásaiban bekövetkezett változások utolsó hulláma már az egész politikai rendőrség átszervezésének következménye volt. A személyi kultusz megbélyegzéséről, az 1956 előtt elítélt munkásmozgalmi harcosok rehabilitálásáról szóló MSZMP központi bizottsági határozat 1962. augusztus 14-16-i elfogadásával egyidejűleg sort kerítettek a Belügyminisztérium főcsoportfőnökségeinek létrehozására. Az új struktúrában a Vizsgálati Osztály – az 1953 és 1956 közötti időszakhoz hasonlóan – nem tagolódott be valamelyik csoportfőnökségbe, hanem önálló szervezeti egységként III/1. jelzéssel működött tovább.⁸⁹

Mielőtt értékelnénk a Vizsgálati Osztály szervezeti felépítésében 1956 és 1962 között lezajlott átalakulásokat, vessük még egyszer vigyázó szemünket az osztály vezetőségére. A korábbi időbeli metszethez hasonlóan most is nézzük meg, hogy kik töltötték be a vezetői tisztségeket.

Az öt évvel korábbi, 1957. májusi állapothoz képest a szervezeti felépítésben is változások történtek. Akkor egy osztályvezetői és egy osztályvezető-helyettesi mellett nyolc alosztályvezetői poszt létezett, és a lehetséges tízből kilenc vezető nevét sikerült felderítenem. 1962. júniusára eggyel csökkent a vezetői posztok száma, még úgy is, hogy két osztályvezető-helyettes tevékenykedett, viszont időközben megszűnt a szabotázselhárító és a felügyeleti alosztály. A kilenc hivatalban lévő vezető közül mindenkinek a személyét sikerült megállapítanom. Többségükről már esett szó az eddigiekben, csupán három alosztályvezetővel nem foglalkoztam.

A II/8-e, tájékoztató alosztályt vezető Harsányi Zoltán rendőr őrnagy 1948-ban kezdte belügyi karrierjét, 1952-ben került az Államvédelmi Hatóság Vizsgálati Főosztályára.⁹⁰ 1959. január 1-jével nevezték ki a II/8-b, vagyis a belső reakció elhárító alosztály helyettes vezetőjének.⁹¹ Innét 1960. március 1-jén távozott a II/8-e alosztályvezetői posztjára.⁹² Harsányi életútja annyiban tért el a korábban bemutatott alosztályvezető társaitól, hogy ő nem töltött be semmilyen vezetői tiszteket az 1956 előtti államvédelemben.

A mind fontosabbá váló jogügyi alosztály élén 1962 júniusában Sepsei György állt, aki korábban a BM állományában, de nem a politikai rendőrségnél állt alkalmazásban. 1955 decemberétől a Belügyminisztérium Titkárságának operatív ügyintézői alosztályát vezette, s 1957 márciusában került a szerveződobben lévő Vizsgálati Osztályra.⁹³ Egy hosszabb helyettesítést követően először ideiglenesen 1959. november 1-jével követte Barna Pétert, majd 1960. március 1-jével megkapta végleges kinevezését.⁹⁴

Az ekkor már őrségi alosztály elnevezéssel működő II/8-h részleget irányító Sas Imre alezredes semmilyen állambiztonsági pályafutással nem rendelkezett. 1959 előtt rendőrként teljesített szolgálatot a Nógrád Megyei, majd az Országos Rendőrfőkapitányságnál. Az ORFK Társadalmi Tulajdon Védelmi Osztályáról került a politikai rendőrséghez.⁹⁵ 1959. december 1-jétől látta el a II/8-h alosztályvezetői teendőit.⁹⁶

Ha összehasonlítjuk az 1957-es és az 1962-es vezetés személyi összetételét, csak igen csekély előrehaladást tapasztalunk a régi államvédelmi állomány cseréjében. Mindkét alkalommal 9 vezetőt vettem górcső alá és közülük 1957-ben nyolcan, míg 1962-ben hatan szolgáltak az 1956 előtti államvédelem kötelékében. Míg az 1957-ben hivatalban lévők közül heten, addig öt évvel később már csak hárman voltak olyanok, akik a forradalom előtti politikai rendőrségnél vezető beosztásban, legalább osztályvezető-helyettesként teljesítettek szolgálatot. Annyi módosulás történt, hogy amíg 1957-ben öten is a jogfolytonosságot testesítették meg, tehát ugyanazon az osztályon/alosztályon voltak vezetők, mint a forradalom kitörése előtt, addig 1962-re közülük csak a kémelhárító alosztályt vezető Barkóczy Pál maradt a helyén. Az igazi nagy változást azonban 1962 augusztusában a politikai rendőrség nagy szervezeti átalakulása és a régi államvédelmi állomány számos tagjának elbocsátása hozta meg: a II/8. Osztály III/1-gyé való átformálásakor a régi vezetők közül Barkóczy Pál, Barna Péter, Béres Andor, Halustyik Mihály, Harsányi Zoltán és Mérő Károly szerelt le és végleg búcsút intett az állambiztonsági karriernek.⁹⁷

A tanulmányom elején feltett két kérdésre, vagyis, hogy mennyiben nyitott új lapot a II/8. Osztály az ÁVH és az egyesített Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályhoz képest, illetve, hogy milyen mértékben következtek be a vezetésben a Kádár által kívánatosnak tartott személyi változások, az alábbi választ tudom adni. Nagy vonalakban a II/8. Osztály történetére is igaz az, amit általában a politikai rendőrség 1956 és 1962 közötti históriájáról eddig tudtunk. Úgy vélem, hogy ezen az időhatáron belül 1958/1959 jelent egy kisebb cezúrát. Ekkora lezajlottak a sokszor rohammunkában folyó 1956-os perek és az ezekhez kapcsolódó vizsgálati eljárások. Ez fokozatosan lehetővé tette a politikai rendőrség és ezzel együtt a Vizsgálati Osztály befolyásának, hatókörének visszaszorítását, visszanyesését. Ez a II/8. Osztály esetében egy látványos személyi váltással, Szalma József osztályvezető eltávolításával és a korabeli pártvezetéshez jóval

közelebb álló Korom Mihály kinevezésével is együtt járt. Ettől kezdve tanúi voltunk az osztály szervezeti zsugorodásának (megszűnt a szabotázselhárító és a felügyeleti alosztály, csökkent a börtönelhárító alosztály ellenőrizte intézmények száma). Megszűnt az önálló nyomozó alosztály és számát az addig is létező házifogda kapta meg. Vagyis a gyakorlatban három alosztály is megszűnt, s ez természetesen létszámcsökkenéssel járt együtt. Némi cinizmust érez a kutató abban, hogy a nagy politikai perek lezárultával erősödtek meg a vizsgálati eljárás törvényes mivoltát biztosítani kívánó törekvések. Mindezek a szervezeti változások az 1956 előtről örökölt struktúra egy részének óvatos lebontását jelentették. Ez lassan tükröződött a személyi változásokban is, nem feltétlenül abban, hogy lecserélték a korábbi ÁVH-s állományt, hanem közülük egyre inkább a „közkatonákat” emelték vezető posztokra. Emellett a vezetők belső mozgatásával elérték, hogy 1962-re egy alosztályvezetői poszt kivételével sikerült megszakítani az 1956 előtti időszakkal való folytonosságot. Az érdekibb változást azonban ennél az osztálynál is az 1962-es korszakhatár hozta el.

- ¹ A berendezkedő hatalom jellegéről lásd Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*, 1956. november – 1989. június. Budapest, 2003, Kossuth Könyvkiadó – Szabad Tér Kiadó; Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest, 1998, Magvető Kiadó; Rainer M. János: „Helyezkedés a csúcson”. In Uő: *Ötvenhat után*. Budapest, 2003, 1956-os Intézet, 73–91.
- ² Kádár hosszasan foglalkozott a kérdéssel a Belügyminisztérium pártbizottságának, 1961. december 22-én tartott kibővített ülésén. Az ott történeteket elemzi Huszár i. m. 86–90.
- ³ Ezen felszólalások szövegét lásd *1956 októbere és a hatalom. A MDP vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24. – október 28.* Szerk.: Ripp Zoltán. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó.
- ⁴ Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958. Politikai életrajz*. Budapest, 1999, 1956-os Intézet, Kövér György: *Losonczy Géza*. Budapest, 1998, 1956-os Intézet, Horváth Miklós: *Maléter Pál*. Budapest, 1995, 1956-os Intézet.
- ⁵ Az 1950 és 1953 közötti szervezeti változásokról lásd Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953*. In *Trezor 1. A Történelmi Hivatal Évkönyve 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, 1999, Történelmi Hivatal, 91–114.; Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953)*. *Betekintő*, 2009/2. www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=112 (Utolsó letöltés: 2010. március 2.)
- ⁶ Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944–1948*. Budapest, 1998, Századvég Kiadó, 182.
- ⁷ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) 1.4 1. d. 5. köt. 10-2/1953. 01. 02. ÁVH vez. Parancs.
- ⁸ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Főszerk.: Izsák Lajos. Budapest, 1998, Napvilág Kiadó, 188–206.
- ⁹ Az egyesített Belügyminisztérium belüli szervezeti változásokról lásd Baráth Magdolna: *Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén, 1953–1954*. In *Trezor 1.* i. m. 147–166. (a továbbiakban 1999a), Kajári Erzsébet: *Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956*. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, 2000, Történelmi Hivatal, 157–185.
- ¹⁰ A pártellenőrzés megvalósulásának sikereiről és kudarcairól lásd Gyarmati György: *A politikai rendőrség (ÁVH) útja 1956-hoz*. In *ÁVH – Polika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerk.: Okváth Imre. Budapest, 2007, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 69–95.; Krahulcsán Zsolt: *A politikai rendőrség pártellenőrzése 1954–1958*. *Századok*, 2006. 5. sz. 1123–1148.
- ¹¹ Gyarmati i. m. 74–77.
- ¹² A jelentést közli: *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 1. köt. Összeáll., jegyzetek: Kajári Erzsébet. Szerk.: Gyarmati György – S. Varga Katalin. Budapest, 2001, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 838–850.
- ¹³ ÁBTL 4.2 II. sor. 3. d. A Magyar Népköztársaság (MNK) belügyminisztere I. helyettesének 20. számú parancsa a megyei főosztályok államvédelmi szerveinek fedőszámos elnevezéséről, 1954. április 27.
- ¹⁴ A kollégiumi határozat szövegében egészen pontosan az alábbi elnevezés olvasható: „Kémelhárító szabotázselhárító osztály.” Ez nem azt jelenti, hogy ezzel a furcsa elnevezéssel létezett volna az osztály, csak nem jól központosították a mondatot. Ezt bizonyítja egy 1955-ből származó dokumentum, amelyben éppen arról írnak, hogy a Vizsgálati Főosztály Szabotázselhárító Osztálya gyakorlatilag nem működik. Lásd ÁBTL 1.6 15. d. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály és a megyei főosztályok vizsgálati osztályainak 1955. I. 1. és VI. 30. közötti munkájáról, 1955. július 20. Egyébként az egyesített Belügyminisztériumon belül létezett külön ipari-mezőgazdasági, 1954. június 1-jétől pedig ipari szabotázselhárító nevet viselő osztály, mely 1956. október 3-ával főosztályi rangra emelkedett. Lásd Cserényi-Zsitnyányi: i. m.
- ¹⁵ Baráth Magdolna: *Az MDP vezetése és a rehabilitáció (1953–1956)*. *Múltunk*, 1999. 4. sz. 40–97. 1999. (a továbbiakban 1999b.)
- ¹⁶ Kajári: i. m. 168.
- ¹⁷ Ennek felállításáról a Belügyminisztérium Kollégiumának 1953. szeptember 22-i ülésén döntöttek. Ekkor még „Vizsgálati Irodá”-ról olvashatunk, amelynek azt volt a feladata, hogy „...fektessen fel egy megfelelő szemléltető anyagokból térképet, speciális dossziékat, kartotékrendszert és egyéb tanulmányi anyagokat, mellyel elősegíti a munka minőségi megjavítását, a káderek képzését...” Kollégiumi ülések 2001. 196.
- ¹⁸ Jelentés a Módszertani Iroda munkájáról, javaslatok a munka megjavítására. *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 2. köt. Összeáll., jegyzetek: Kajári Erzsébet. Szerk.: Gyarmati György – S. Varga Katalin. Budapest, 2005, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 203–209.
- ¹⁹ ÁBTL 1.6 15. d. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1955. évi munkájáról, Budapest, 1956. január 10.
- ²⁰ A vonal kifejezés az állambiztonság szóhasználatában az ellenőrzés alatt álló területeket, például az egyházakat, ifjúsági szervezeteket vagy éppen 1945 előtti katonatiszteket jelentette.
- ²¹ ÁBTL 1.6 15. d. A szabotázselhárító osztályról és az operációs alosztályról az alábbi szöveg tudósít: Beszámoló az 1956. április 12-i országos vizsgálati értekezletről.
- ²² A realizálás a bizalmas nyomozás bejezése büntetőeljárás kezdeményezésével vagy büntetőeljárás kívüli korlátozó intézkedéssel. ÁBTL 4.1 A-3036. *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár*. Összeáll.: Gergely Attila. Budapest, 1980, BM Könyvkiadó.
- ²³ ÁBTL 1.6 15. d. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1956. I. félévi munkájáról, 1956. július 16. A rehabilitáció folyamata, ha lassacskán és rendkívüli ellenmondásokkal terhelve már 1953-tól, Gerő Ernő belügyminisztersége idején

- elkezdődött. Gyakorlatban az 1954 májusában megalakult, Rákosiból, Nagy Imréről és Gerő Ernőről álló Rehabilitációs Bizottság irányította a vizsgálati szervek ezirányú tevékenységét. Baráth: i. m. 156. (1999a)
- ²⁴ ÁBTL 2.8.1 211. Balási Béla személyi anyaga; Uo. 8076. Szalma József személyi anyaga.
- ²⁵ Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, 2000, Történeti Hivatal, 214–215., 235.
- ²⁶ Mátyás László, a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője 1957. február 8-i jelentésében így fogalmazott: „1956. november 8-án kezdtük az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya, majd november végén a megyei rendőrfőkapitányságok Politikai Osztályai szervezését.” Idézi Pintér i. m. 220. Egy 1956. december 17-én papírra vetett, szerző és iktatószám nélküli, a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről szóló dokumentumban pedig az áll, hogy a Vizsgálati Osztály november 8-án alakult meg 60 fővel, s azóta 1000 személyt állítottak elő. ÁBTL 1.6 1. d. II. Főosztály titkársági iratok, 1957–1962.
- ²⁷ A politikai rendőrség a forradalmat követően hosszú hónapokig elég bizonytalan jogszabályi és szervezeti keretek között működött. Minderről lásd Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 2008. 4. sz. 535–563. (a továbbiakban Baráth: i. m. 2008)
- ²⁸ ÁBTL 2.8.1 577. d. Az MNK Belügyminisztere I. helyettesének 36. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1956. december 1. A kinevezés vissza-dátumozással történt.
- ²⁹ Nem szabad elfelednünk, hogy nem csupán a Vizsgálati Osztályon folyt a politikai ügyek felderítése, az ügyészség számára való előkészítése, hanem Budapesti Rendőrfőkapitányság (BRFK) Vizsgálati Alosztályán és a Katonai Elhárító Vizsgálati Osztályon is. A politikai rendőrségen belül gyakran felbukkanó rivalizálás érhető tetten a PNYF Vizsgálati Osztályát vezető Szalma József a Főosztályt vezető Galambos Józsefnek címzett beadványában. Ebben a három szervezet közös vezetés alatt szerette volna látni, pontosabban a BRFK és a katonai elhárítás részlegét szerette volna saját osztálya alá rendelni. ÁBTL 1.6 13. d. 20-253-1/57. Javaslat az ORFK Vizsgálati Főosztály szervezeti felépítésére és létszámára, 1957. február 6.
- ³⁰ ÁBTL 1.6 15. d. Jelentés a Vizsgálati Osztály által 1956. október 23-a óta végzett munkáról. Budapest, 1957. április 12.
- ³¹ Baráth: i. m. 2008, 556.
- ³² Ennek az alosztálynak a feladata a sajtó informálása egy-egy jelentősebb „ellenforradalmi” ügy kivizsgálásáról. Ezenkívül segítséget nyújtott a Fehér Könyvek elkészítéséhez és folyamatosan feldolgozta a nyugati magyar emigráció sajtótermékeit. ÁBTL 1.6 13. d. Beszámoló a Vizsgálati Főosztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról. Dátum és iktatószám nélkül.
- ³³ A házfogda 1953-tól, az egyesített Belügyminisztérium létrehozásával a Büntetésvégrehajtási Parancsnoksághoz tartozott, ám most újból a Vizsgálati Osztály felügyelete alá került. Ennek indokaként azt hozták fel, hogy egyrészt az eltérő szabályzatok akadályozták a letartóztatottak kihallgatását, másrészt a megyeszékhelyeken mindenütt a megyei vizsgálati osztályok felügyelték a házfogdákat. ÁBTL 4.2 II. sor. 5. d. Az MNK Belügyminisztere I. helyettesének 22. számú parancsa, 1957. május 24.
- ³⁴ ÁBTL 1.6 13. d. Beszámoló az 1958. augusztus 4-i osztályértekezletre. Egy személyi anyagban pedig az alábbiakat olvashatjuk az egyik különrészelegről: Csiki Istvánt „Az önálló közlekedésselhárító osztály (II/4.) újjászervezése idején 1957. április 15-én a BM vizsgálati osztályára vezényelték, ahol a „különleges ügyek” osztályon vizsgálati munkával volt megbízva.” ÁBTL 2.8.1 6637. Csiki István személyi anyaga. Köszönöm Vörös Géának, hogy figyelmemet e forrásra felhívta.
- ³⁵ ÁBTL 3.1.9 V-150000/16. 344. oldalszámú boríték.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.9 V-150000/85. Rajnai Sándor és Szalma József jelentése, 1958. február 10. Uo. Szalma József jelentése, 1958. április 28. Köszönöm Takács Tibornak, hogy figyelmemet e forrásra felhívta.
- ³⁷ ÁBTL 4.2 II. sor. 6. d. 10-22/6/1958. Az MNK Belügyminiszterének 6. számú utasítása, 1958. július 26.
- ³⁸ Horváth Miklós: A forradalmat követő megtorlás a katonai igazságügyi szervek tevékenységének tükrében In *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958*. Szerk.: Okváth Imre. Budapest, 2001, Történeti Hivatal, 232–233. Ennek a bizottságnak a működéséről Szalma József az alábbiakat mondta vezetőtársainak: „...Van egy jó kezdeményezés a felső vezetés részéről, hogy hetenként egyszer a legfőbb ügyész, igazságügyminiszter, belügyminiszter összeül és meghívják a vizsgálati osztály vezetőjét is és ott közvetlenül el lehet mondani az igazságügyminiszternek, az ügyésznek, hogy mit tapasztaltunk és ők is elmondják a hibákat.” ÁBTL 1.6 13. d. Beszámoló a Vizsgálati Főosztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról. Dátum és iktatószám nélkül.
- ³⁹ Baráth: i. m. 2008, 536–537.
- ⁴⁰ ÁBTL 2.8.1 576. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 24. és 25. számú parancsai a személyi állományra vonatkozólag. 1956. november 15., december 1.
- ⁴¹ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX-B-1-au 16-746/1/58. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztálynál szervezési módosításokra, 1958. december 28.
- ⁴² ÁBTL 2.8.1 8076. Szalma József személyi anyaga.
- ⁴³ ÁBTL 1.6 13. d. Beszámoló a Vizsgálati Főosztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról. Dátum és iktatószám nélkül.
- ⁴⁴ ÁBTL 2.8.1 522. Béres Andor személyi anyaga.

- ⁴⁵ ÁBTL 2.8.1 578. d. Az MNK Belügyminisztere I. helyettesének 1238. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. május 31.
- ⁴⁶ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX–B–1–au 16-431/57. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának feljegyzése a vizsgálati szervek létszámcsökkentéséről, Budapest, 1958. június 6. Uo. MOL XIX–B–1–au 16-746/1/58. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. Osztálynál szervezési módosításokra, 1958. december 28.
- ⁴⁷ ÁBTL 2.8.1 587. d. Az MNK Belügyminiszterének 896. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1962. augusztus 1.
- ⁴⁸ ÁBTL 2.8.1 303. Barkóczi Pál személyi anyaga.
- ⁴⁹ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX–B–1–au 16-746/1/58. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztálynál szervezési módosításokra, 1958. december 28.
- ⁵⁰ ÁBTL 2.8.1 1641. Gerő Tamás személyi anyaga.
- ⁵¹ ÁBTL 2.8.1 1907. Halustyk Mihály személyi anyaga. Uo. 584. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 529. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1960. október 21.
- ⁵² ÁBTL 2.8.1 3703. Mérő Károly személyi anyaga. Uo. 579. d. Az MNK Belügyminiszterének 161. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. december 1.
- ⁵³ ÁBTL 2.8.2.1 74. Temesi Gábor SZT-tiszt személyi anyaga.
- ⁵⁴ ÁBTL 2.8.1 580. d. Az MNK Belügyminiszterének 2793. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. szeptember 19.
- ⁵⁵ ÁBTL 2.8.1 311. Barna Péter személyi anyaga. Uo. 581. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 1589. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1959. október 30.
- ⁵⁶ ÁBTL 2.8.1 577. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 369. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. március 25.
- ⁵⁷ ÁBTL 2.8.1 578. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 2477. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. augusztus 16.
- ⁵⁸ ÁBTL 2.8.1 579. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 509. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. február 20.
- ⁵⁹ ÁBTL 2.8.1 4544. Potecz Sándor személyi anyaga. Uo. 587. d. Az MNK Belügyminiszterének 559. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1962. június 1.
- ⁶⁰ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX–B–1–au 27-407/57. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a politikai börtönök és internáló táborok elhárítói létszámára, 1957. október 22.
- ⁶¹ ÁBTL 2.8.1 576. d. Az MNK Belügyminiszterének 168. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. november 22.
- ⁶² ÁBTL 1.6 13. d. Beszámoló a Vizsgálati Főosztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról. Dátum és iktatószám nélkül.
- ⁶³ ÁBTL 1.6 13. d. A BM Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának munkaterve, 1957. augusztus 1-től 1957. december 31-ig.
- ⁶⁴ ÁBTL 1.6 13. d. A Vizsgálati Osztály munkaterve 1958. január 1-től 1958. június 30-ig.
- ⁶⁵ A vizsgálati munkát értékelő belügyminisztériumi jelentés igen kritikus hangot ütött meg az osztállyal kapcsolatban. A szerző nélküli, a minisztérium II. főosztályának készített dokumentumban felrótták, hogy esetekben több mint felében túllépték a törvényes vizsgálati időt, ráadásul a letartóztatottak 10 %-át szabadon kellett engedni a megalapozatlan adatgyűjtés miatt. MOL 288. f. 30/1958/2. ö. e. Jelentés „A büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” szóló határozat végrehajtásáról az állambiztonsági szervek munkájában, 1958. február 1. és augusztus 1. közötti időszakban. Budapest, 1958. november 19.
- ⁶⁶ ÁBTL 2.8.1 579. d. Az MNK Belügyminiszterének 160. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. december 1.
- ⁶⁷ A jelentést idézi Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest, 2008, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó, 75.
- ⁶⁸ A Szalmával és az általa vezetett osztállyal kapcsolatos elégedetlenség, elsősorban a szükségtelen vizsgálati eljárások miatt már a leváltása előtti időszakban kimutatható. Lásd MOL 288. f. 30/1958/2. ö. e. Jelentés az MSZMP Politikai Bizottság büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről szóló határozatának végrehajtásáról az állambiztonsági szervek munkájában, 1958. február 1. és augusztus 1. közötti időben. Budapest, 1958. október 13.
- ⁶⁹ ÁBTL 2.8.1 576. d. Az MNK Belügyminiszterének 140. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. szeptember 30.
- ⁷⁰ ÁBTL 2.8.1 579. d. Az MNK Belügyminiszterének 162. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. december 1.
- ⁷¹ Életrajzát lásd Tabajdi – Ungváry: i. m. 100.
- ⁷² ÁBTL 2.8.1 5198. Szabó Lajos személyi anyaga. Uo. 580. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 2575. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. november 5.
- ⁷³ ÁBTL 2.8.1 579. d. Az MNK Belügyminiszterének 172. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. december 12.
- ⁷⁴ ÁBTL 4.2 II. sor. 6. d. Az MNK Belügyminiszterének 34. számú parancsa: A BM II/8. (Vizsgálati Osztály) munkájának értékelése, Budapest, 1958. december 19.

- ⁷⁵ ÁBTL 1.6 13. d. 68-308/59. Jelentés a II/8. osztály 1958. évi munkájáról, Budapest, 1959. január 14.
- ⁷⁶ ÁBTL 1.6 13. d. 68-380/59. A BM II/8. osztály munkaterve 1959. január 1-től 1959. július 1-ig tartó időszakban, Budapest, 1959. január 16.
- ⁷⁷ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX-B-1-au 16-746/1/58. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztálynál szervezési módosításokra. Budapest, 1958. december 28.
- ⁷⁸ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX-B-1-au 16-19/6/1959. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztálynál szervezési módosításokra. Budapest, 1959. február 19.
- ⁷⁹ ÁBTL 1.6 13. d. 68-3557/60. Jelentés a II/8. osztály 1960. első félévi munkájáról, 1960. július 16.
- ⁸⁰ ÁBTL 2.8.1 584. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 671. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1960. december 31.
- ⁸¹ ÁBTL Dok. Gyűjt. MOL XIX-B-1-au 68-4526/1960. Javaslat a BM II/8 Börtönelhárító Alosztály átszervezésére, 1960. szeptember 10.
- ⁸² ÁBTK Dok. Gyűjt. MOL XIX-B-1-au 16-112/1961. A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8 osztály szervezetének módosítására, Budapest, 1961. április 8. ÁBTL 1.6 14. d. 68-1823/1960. A Belügyminisztérium Szervezési Osztály vezetőjének levele a II/8. Osztály vezetőjének, Budapest, 1961. május 13.
- ⁸³ ÁBTL 1.6 14. d. A II/8. Osztály munkaterve, 1962. január 1-től 1962. június 30-ig., Budapest. 1961. december 21.
- ⁸⁴ ÁBTL 4.2 II. sor. 10. d. 10-23/6/1962. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 006. számú parancsa. Budapest, 1962. március 26-án.
- ⁸⁵ ÁBTL 2.8.1 587. d. Az MNK Belügyminiszterének 59. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1962. január 31.
- ⁸⁶ ÁBTL 2.8.1 3163. Köteles István személyi anyaga.
- ⁸⁷ ÁBTL 2.8.1 587. d. Az MNK Belügyminiszterének 162. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1962. február 16.
- ⁸⁸ Némi ellentmondás tapasztalható a forrásokban a váltás pontos idejét illetően, mivel Potecz Sándor már idézett személyi anyagában június 1-je, míg Hermann István esetén május 15-e szerepel. ÁBTL 2.8.1 2041. Hermann István személyi anyaga. Mivel Potecz felmentéséről egy állományparancs is tanúskodik, Hermann kinevezéséről viszont nem, ezért választottam a június 1-jei dátumot.
- ⁸⁹ Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I.* i. m. 79–81.; Tabajdi – Ungváry: i. m. 63–66.
- ⁹⁰ ÁBTL 2.8.1 1947. Harsányi Zoltán személyi anyaga.
- ⁹¹ ÁBTL 2.8.1 580. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 3839. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. december 29.
- ⁹² ÁBTL 2.8.1 584. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 103. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1960. március 9.
- ⁹³ ÁBTL 2.8.1 7970. Sepsei György személyi anyaga.
- ⁹⁴ ÁBTL 2.8.1 580. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 491. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1959. december 5. ÁBTL 2.8.1 584. d. A BM II. Főosztály vezetőjének 112. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1960. március 9.
- ⁹⁵ ÁBTL 2.8.1 4792. Sas Imre személyi anyaga.
- ⁹⁶ ÁBTL 2.8.1 581. d. Az MNK Belügyminiszter helyettesének 1664. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1959. november 15.
- ⁹⁷ Lásd az illetők korábban már jelzett személyi anyagait.